

INSPIRATIETEKST ACTIE 'RECHTVAARDIGE DUURZAAMHEID'

Eco-sociaal werk in Vlaanderen en Brussel

In het actieplan 'Sterk Sociaal Werk' (2021-2025) werd een actie rond rechtvaardige duurzaamheid geformuleerd, met als doel de uitgangspunten van het sociaalecologisch werken te definiëren en uit te dragen in onder meer de opleidingen relevant voor het sociaal werk en in de sociaalwerkpraktijk. Naar aanleiding hiervan werd in de schoot van een projectgroep 'rechtvaardige duurzaamheid' en een academische werkplaats werk gemaakt van resp. de beschrijving van enkele 'good practices' in samenwerking met Sociaal.net en Weliswaar (zie <https://departementwvg.be/ssw/rechtvaardige-duurzaamheid>), en een inspiratietekst rond eco-sociaal werk in Vlaanderen en Brussel. In deze tekst nemen we bewust een duidelijke positie in, goed wetende dat er diverse perspectieven bestaan op duurzaamheid en de rol van sociaal werk. Daarom ook dat we het belangrijk vinden om stelling te nemen, in de hoop dat we zo verder debat kunnen stimuleren. De visie op eco-sociaal werk die we hier formuleren is dus niet op te vatten als een eindpunt, maar eerder al een start voor verdere dialoog en praktijkontwikkeling binnen het brede sociaal werk.

De regie van deze actie lag in de handen van SAM, Steunpunt Mens en Samenleving. We danken alle samenwerkingspartners voor hun constructieve en kritische input in deze actie.

1. VOORWOORD

Sterk Sociaal Werk is niet zomaar gegeven, maar beoogt een traject dat het sociaal werk weerbaar maakt om bij te dragen aan een leefbare toekomst. Daarin staan we niet alleen, maar verbinden we ons met sociaal werkers van over de hele wereld, georganiseerd in de International Federation of Social Workers (IFSW). Die hebben een duidelijke gezamenlijke visie ontwikkeld op waar het sociaal werk voor staat zoals vastgelegd in de globale definitie van het sociaal werk:

Sociaal werk is een praktijk-gebaseerd beroep en een academische discipline die sociale verandering en ontwikkeling, sociale cohesie, empowerment en bevrijding van mensen bevordert. Principes van sociale rechtvaardigheid, mensenrechten, collectieve verantwoordelijkheid en respect voor diversiteit staan centraal in sociaal werk. Onderbouwd door sociaalwerktheorieën, sociale wetenschappen, menswetenschappen en inheemse en lokale vormen van kennis, engageert sociaal werk mensen en structuren om levensuitdagingen en problemen aan te pakken en welzijn te bevorderen. (IFSW & IASSW, 2014)

Dat is een hele boterham, maar als we naar de vele problemen kijken die het leven van mensen vandaag beïnvloeden, dan is een oriëntatie op 'sociale verandering' onontkoombaar. En als we sociaal werk als een

‘mensenrechtenpraktijk’ zien (Vandekinderen e.a., 2020), dan zijn ‘sociale rechtvaardigheid, mensenrechten, collectieve verantwoordelijkheid en respect voor diversiteit’ duidelijke richtingaanwijzers. Het principe van ‘duurzaamheid’ wordt daarbij niet direct opgesomd, maar staat wel in de commentaartekst die de definitie begeleidt, naast verwijzingen naar rechten van de natuurlijke wereld en van toekomstige generaties (IFSW & IASSW, 2014).

Bovendien engageerde de Global Agenda van het sociaal werk zich al in 2012 om te werken in de richting van ecologische duurzaamheid. Voor 2022 had die agenda als thema ‘Samen bouwen aan een nieuwe eco-sociale wereld: niemand achterlatend’ (<https://www.ifsw.org/social-work-action/the-global-agenda/>; IFSW, 2022). Kwesties zoals klimaatopwarming en milieuvervuiling treffen kwetsbare groepen in de samenleving immers het hardst. Ook met een sociaalwerkbril op zien we dus een sterke relatie tussen het sociale en ecologische perspectief. Sterk Sociaal Werk vertaalt dat naar actie voor ‘rechtvaardige duurzaamheid’ als een benadering waarmee duurzaamheid kan aansluiten bij de bekommernissen van het sociaal werk. Het besef dat we allen dezelfde wereld delen om in te leven en dat we er maar één hebben, delen we wel met heel wat andere sociale en ecologische bewegingen.

De ontwikkeling van zowel een theoretisch kader als diverse praktijken waarin de sociale en ecologische uitdagingen binnen het sociaal werk verbonden worden is al een tijd aan de gang. Dat gebeurt onder verschillende benamingen, maar de term ‘eco-sociaal werk’ is wellicht de meest gebruikte. Daarbij gaat het niet zomaar om een thematische werking naast andere, maar om een nieuwe kijk (paradigma) op het sociaal werk als zodanig vanuit de uitdagingen van vandaag. Die ambitie lijkt vrij radicaal, maar eens we beseffen dat de ecologische kern gaat om de erkenning dat alles met elkaar verbonden is en daarnaar te handelen, dan ligt die kijk in het verlengde van waar ook sociaal werk over gaat. Overigens is ook in Vlaanderen deze ontwikkeling al zowat twintig jaar aan de gang, o.a. via onderzoek en een lerend netwerk van docenten en praktijkwerkers. Dat lag aan de basis van twee boeken (Peeters 2010, 2015) en van eerste pogingen om het thema binnen te brengen in de sociaalwerkopleidingen. En ook in Nederland wordt er gepleit voor een eco-sociale benadering van sociaal werk (de Brabander e.a., 2022).

Dat alles betekent nog niet dat de link leggen tussen sociaal werk en duurzaamheid al in heel veel projecten of werkingen expliciet gelegd wordt. Met deze tekst zetten we daarom een volgende stap en bevestigen ons engagement voor eco-sociaal werk en de verdere verspreiding ervan in Vlaanderen en Brussel. Daarmee willen we ook inspiratie bieden om die benadering op het terrein, in diverse contexten, in praktijk om te zetten. We beperken ons hier wel tot enkele grote lijnen en principes. In een latere fase kunnen hieruit meer concrete handvatten voortvloeien, maar ondertussen brengen we al een aantal ‘good practices’ in kaart (<https://departementwvg.be/ssw/rechtvaardige-duurzaamheid>). Dat betekent dat we de radicale visie van het eco-sociaal werk via een pragmatische aanpak proberen te realiseren. Ook kleine stappen in de goede richting willen we waarderen en ondersteunen.

2. DE ECOLOGISCHE EN SOCIALE CRISIS ALS UITDAGING VOOR HET SOCIAAL WERK

2.1. De ecologische en sociale crisis

We kunnen zonder overdrijven stellen dat duurzaamheid dé centrale maatschappelijke kwestie van de 21ste eeuw is (De Droogh, p. 211). Klimaatverandering, milieuschade, het verlies aan biodiversiteit,... worden steeds meer een realiteit. We zien nu al duidelijk de gevolgen, o.a. in de vorm van extreme weersomstandigheden, denk maar aan de stortvloed die in 2021 in Wallonië is neergekomen. We overschrijden systematisch belangrijke planetaire grenzen, en het is ondertussen duidelijk dat de mens hiervoor verantwoordelijk is. Het internationale klimaatpanel (IPCC) heeft dit ondubbelzinnig verwoord in hun rapport uit 2021: “It is unequivocal that human influence has warmed the atmosphere, ocean and land.

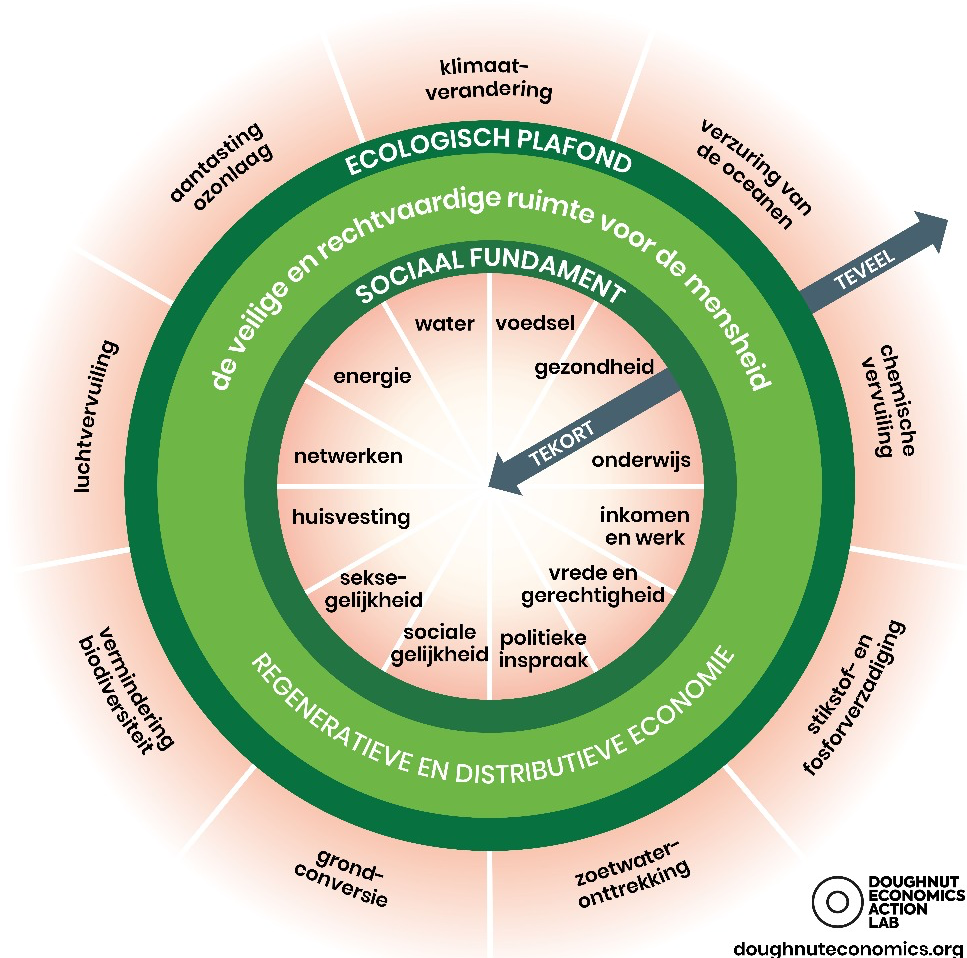
Widespread and rapid changes in the atmosphere, ocean, cryosphere and biosphere have occurred.” (geciteerd in Van Lancker en Otto, p. 9). Een belangrijk symbool in deze context is de jaarlijkse ‘overshoot day’, de dag waarop we meer verbruikt en uitgestoten hebben dan dat de natuur kan genereren of absorberen op een jaar. De rest van het jaar leven we dan eigenlijk ‘op krediet’. In 2024 lag deze dag voor België op 23 maart...

Als we blijven verdergaan op het huidige pad dreigt de aarde onleefbaar te worden. De ecologische crisis bedreigt ons dus in de kern van ons bestaan.

Maar ook op sociaal vlak verkeren we in slecht vaarwater. De ongelijkheid in en tussen landen wordt steeds groter, miljarden mensen leven nog steeds onder de armoedegrens en de wereld wordt geteisterd door oorlog en systematische schendingen van mensenrechten. Bovendien versterken beide crisissen elkaar. Klimaatverandering en toenemende schaarste van o.a. drinkwater zorgen ervoor dat delen van de wereld onleefbaar dreigen te worden, en vormen nieuwe bronnen van armoede en conflict. Reeds bestaande ongelijkheden en vormen van uitsluiting worden hierbij verder op scherp gesteld, en treffen een groter aantal mensen. De ecologische crisis is in die zin ook een ‘crisisvermenigvuldiger’ (de Brabander e.a., p. 3). We zien dit overigens niet alleen op globaal niveau. Deze fenomenen doen zich ook voor in eigen land.

De sociale crisis ondermijnt dan op haar beurt het streven naar duurzaamheid. Dit heeft geen kans op slagen als grote delen van de wereldbevolking geen toegang hebben tot kwaliteitsvol onderwijs, geen politieke inspraak hebben, en zelfs niet kunnen voldoen aan hun meest elementaire levensbehoeften. Op die manier ontstaat er een gebrek aan kennis en draagvlak bij een grote groep in de samenleving. Het realiseren en garanderen van grond- en mensenrechten vormt bijgevolg een belangrijke voorwaarde om naar een meer duurzame wereld te evolueren.

Het ondertussen ruim bekende donutmodel van Kate Raworth maakt het samenspel tussen sociale en ecologische uitdagingen visueel heel duidelijk (Raworth, p. 47). Ze haalt hiervoor haar inspiratie bij enerzijds de planetaire grenzen, zoals bepaald door een internationale groep van specialisten, en anderzijds de sociale prioriteiten die geformuleerd zijn in de aanloop naar de huidige Sustainable Development Goals (SDG’s). De SDG’s vormen een verzameling van duurzaamheidsdoelstellingen die in de schoot van de Verenigde Naties werd opgemaakt, en die nu in zeer diverse contexten als kapstok wordt gebruikt om duurzaamheidsbeleid vorm te geven (zie website VN: <https://sdgs.un.org/goals>)

In woorden uitgedrukt bestaat de uitdaging erin om als mensheid in de ‘veilige en rechtvaardige’ zone van de donut te komen. Dit is de zone waarin enerzijds het ecologische plafond van de planeet niet overschreden wordt (buitenste ring), en waarin anderzijds de sociale doelstellingen (binnenste ring, of het sociale fundament) gehaald worden voor alle mensen. (Raworth, p. 47-48).

Duurzaamheid kan dus niet enkel als een louter ecologische kwestie worden benaderd, en heeft in de kern ook te maken met rechtvaardigheid en gelijkheid. De beweging van de gele hesjes heeft dit overigens heel duidelijk gemaakt. Wat begon als een protest tegen de hoge benzineprijzen (o.a. door een hogere belasting op het gebruik van fossiele brandstoffen), werd als snel een bredere beweging met strijdpunten zoals het minimumloon en rechtvaardige belastingen. Een grote groep in de samenleving verkeert economisch in moeilijke omstandigheden, en maakt zich vooral zorgen over sociale en economische maatregelen op de korte termijn. Bij deze groep is er dus weinig tot geen draagvlak voor verregaande maatregelen ter bestrijding van klimaatverandering, zoals de afbouw van fossiele brandstoffen (Van Lancker en Otto, p. 12-14). Volgens Van Lancker tekent er zich een duidelijke sociaal-economische breuklijn af in de samenleving: “Aan de ene kant vinden we de klimaatenthousiastelingen, de hogeschoolde, jongere generaties die progressieve en zogenaamd postmaterialistische waarden als milieu, diversiteit, mensenrechten en zelfbeschikking voorstaan [...] Aan de andere kant staan de gemiddeld oudere, lagergeschoolde en minder verdienende gele hesjes, die meer conservatief en materialistisch zijn ingesteld [...] Zij zijn veel minder geneigd om klimaatvriendelijke keuzes te maken, ook al omdat ze die financieel of praktisch vaak niet

kunnen maken” (Van Lancker en Otto, p. 13-14). Als we iedereen mee willen in het streven naar duurzaamheid zal er dus ook werk moeten worden gemaakt van een stevig en rechtvaardig sociaal beleid.

Het inzicht dat duurzaamheid ook een belangrijke sociale dimensie heeft is niet nieuw en wordt al lange tijd weerspiegeld in het denken rond duurzaamheid, zowel op academisch niveau, als in beleidskringen. De sociale component van duurzaamheid zien we bijv. terugkomen in het begrip ‘duurzame ontwikkeling’, waarbij de zgn. ‘3 P’s’ (people, planet, prosperity) stevast in beeld komen, soms aangevuld met andere P’s, zoals ‘peace’, ‘partnership’ of ‘participation’. En ook in de SDG’s zien we veel sociale doelstellingen terugkomen, onder het motto ‘to leave no one behind’. De eerste SDG is zo volledig gewijd aan armoedebestrijding.

2.2. Duurzaamheid of duurzame ontwikkeling?

2.2.1. GESCHIEDENIS EN DEFINITIE

Het begrip duurzame ontwikkeling kent een lange geschiedenis. De mondiale ecologische crisis is de eerste keer echt onder de internationale politieke aandacht gekomen door het rapport ‘Limits to Growth’ van de Club van Rome (1972). In dit invloedrijke rapport werd de aandacht gevestigd op de uitputting van grondstoffen en de sterk toenemende wereldbevolking. In die tijd groeide ook de aandacht voor de grote ongelijkheid tussen Noord en Zuid, die het gevolg was (en is) van onevenwichten in de mondiale economie. Het is dus vanaf dan dat de eerste verbanden werden gelegd tussen de milieuproblematiek en armoede. De zaken kwamen pas echt in een versnelling met het rapport van de Brundtlandcommissie uit 1987: “Our Common Future” (WCED, 1987). In dit rapport werd het begrip van ‘duurzame ontwikkeling’ geïntroduceerd, met een ondertussen vrij algemeen aanvaarde definitie.

Een duurzame ontwikkeling is: “een ontwikkeling die tegemoetkomt aan de behoeften van het heden zonder de behoeftevoorziening van de komende generaties in het gedrang te brengen. Er liggen twee gedachten aan de grondslag: het concept ‘behoeften’, in het bijzonder de basisbehoeften van de armen van de wereld die prioriteit moeten krijgen; en de notie van grenzen, opgelegd door de huidige stand van de technologie en de sociale organisatie, aan de mogelijkheid van het milieu om aan de huidige en toekomstige behoeften te voldoen.” (Geciteerd in Peeters, 2015, p. 55)

2.2.2. STERKE EN ZWAKKE DUURZAAMHEID

Het is belangrijk te beseffen dat het concept ‘duurzame ontwikkeling’ op sommige vlakken problematisch is. Het verbergt nl. fundamentele visieverschillen binnen het duurzaamheidsdenken die ook vanuit ons perspectief belangrijk zijn. Duurzame ontwikkeling is een zgn. ‘essentially contested concept’: op de oppervlakte lijkt iedereen het eens te zijn over de noodzaak van duurzame ontwikkeling, maar op een diepere betekenislaag - hoe we dit dan moeten doen - lopen de invullingen sterk uiteen (Happaerts, 2014, p. 170). Paredis (2005) spreekt over een interpretatiestrijd, waarbij “... duurzaamheid zowel een notie van verzet als een notie van onderdrukking kan zijn.” (p. 24).

Een bekende breuklijn in het ecologische denken, die licht kan werpen op de uiteenlopende interpretaties, is die tussen ‘zwakke’ en ‘sterke’ duurzaamheid. Eén van de belangrijkste verschilpunten op deze breuklijn is het geloof dat er zoiets kan bestaan als ‘groene’ of duurzame economische groei. Aanhangers van zwakke duurzaamheid stellen dat economische groei mogelijk blijft binnen de grenzen van de planeet, door o.a. efficiënter gebruik van hulpbronnen, belastingen op vervuilende activiteiten, nieuwe en schone technologieën,... Een belangrijk uitgangspunt is het geloof dat ecologische processen vervangen kunnen worden door technologische ontwikkelingen. Economische groei is hiervoor zelfs een noodzakelijke motor (‘groei als oplossing’). Het hoeft niet te verbazen dat deze strekking het meest dominant is in het denken van internationale instellingen en nationale overheden. Dit wordt o.a. duidelijk in de ‘Sustainable

Development Goals', waar economische groei nog steeds als doelstelling op zich wordt geformuleerd. Het concept van duurzame *ontwikkeling* kan gezien worden als een weerspiegeling van dit denken.

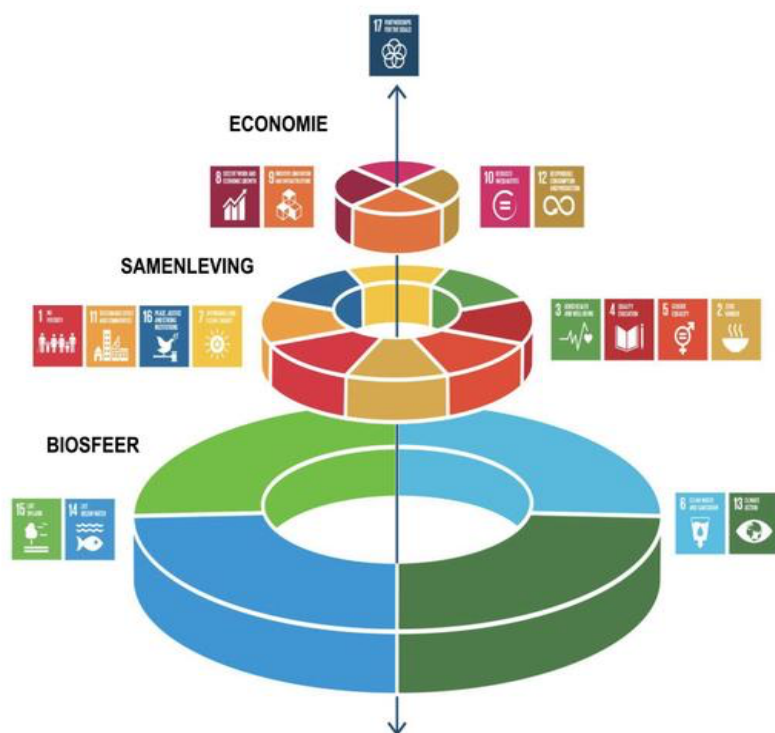
Aanhangers van sterke duurzaamheid zullen echter pleiten voor een 'welvaart zonder groei'. Vooral in de rijke Westerse landen hebben we de grenzen van economische groei bereikt ('groei als probleem'), en wordt het hoog tijd om na te denken over een fundamenteel nieuwe inrichting van onze samenleving en economie. Men spreekt in dit verband vaak over een noodzakelijke transitie. Hierbij mag economische activiteit niet langer (louter) gericht zijn op voortdurende groei, maar moet deze ten dienste staan van het welzijn van de mensheid.

Een ander belangrijk verschilpunt op de breuklijn tussen zwakke en sterke duurzaamheid, is de waarde die toegekend wordt aan mens en natuur. In het zwakke duurzaamheidsdenken blijft de mens centraal staan, en wordt aan de natuur vooral een gebruikswaarde toegekend. Bij sterke duurzaamheid wordt vooral de intrinsieke waarde van de natuur benadrukt, en het feit dat de mens daar slechts een onderdeel van vormt. Bovendien gaat men hier uit van het 'voorzorgsprincipe': we weten niet of we de teloorgang van het milieu op tijd kunnen counteren met technologische innovaties. Daarom getuigt het van voorzorg om ecologische systemen in stand te houden. Het voorzorgsprincipe kent overigens ook een meer concrete, praktische uitwerking in het (Europees) milieurecht: nieuwe producten of stoffen kunnen verboden worden als er aanwijzingen zijn dat ze schadelijk zouden kunnen zijn, of als er nog geen wetenschappelijke consensus bestaat over de mogelijke effecten van deze stoffen op mens en milieu.

Het blijft bij dit alles een open vraag of het wel aangewezen is om de term 'duurzame ontwikkeling' te gebruiken als men voorstander is van een meer radicale invulling, waarbij de nadruk ligt op een economie van het 'genoeg' en herverdeling. Om te vermijden dat het streven naar duurzaamheid telkens opnieuw wordt gerecupereerd (en gedepolitiseerd) binnen het mainstream macro-economische denken, kan het interessant zijn om zelf te spreken van de nood om te 'ont-groeien'. We verwijzen hiermee expliciet naar de 'degrowth-beweging'. Zoals Peeters (2018) het formuleert: "... de groei-ideologie [lijkt] sterker dan ooit, waardoor spreken over ontgroeien een duidelijke daad van subversie is. In tegenstelling tot positief geformuleerde doelstellingen zal het dan ook nooit door het kapitalisme gecoopteerd worden: 'minder' kan het niet verkopen.". Tegenwoordig is het concept 'omgroeien' dan weer in opmars (Holemans e.a., 2023). Dit woord geeft immers nog beter weer waar het om gaat: de ongebreidelde 'traditionele' economische groei stoppen, zodat we ruimte creëren voor groei op andere vlakken. In hoge-inkomenslanden gaat dit bijv. over openbaar vervoer, natuur en open ruimte, bevrijde tijd, betaalbare en energiezuinige woningen,... In lage-inkomenslanden gaat het eerder over zaken zoals een waardig inkomen of essentiële infrastructuur.

Anderzijds kan het net de beste strategie zijn om de breed gedragen term 'duurzame ontwikkeling' deels toe te eigenen, zodat het als een vehikel kan gebruikt worden om meer radicale invullingen in het publieke en politieke debat binnen te brengen.

Eco-sociaal werk situeert zich op vele vlakken binnen het sterke duurzaamheidsdenken. Anderzijds kunnen we ons - de breuklijn enigszins overstijgend - aansluiten bij de 'agnostische' strategie van Raworth, namelijk de economie richten op de doelstellingen van de donut zonder zich uit te spreken over het effect daarvan op het bbp. Bovendien moeten we steeds de onderlinge samenhang van de sociale, ecologische en economische pijlers van duurzame ontwikkeling benadrukken. Een valkuil bij bijv. het gebruik van de SDG's is 'cherry picking', waarbij bepaalde SDG's meer aandacht zou krijgen dan andere (al naargelang de onderliggende belangen). Het 'wedding cake'-model van het Stockholm Resilience Centre kan hier zeker als inspiratie dienen (<https://www.stockholmresilience.org/research/research-news/2016-06-14-the-sdgs-wedding-cake.html>). Dit model maakt duidelijk dat de economie ingebed moet zijn in, en ten dienste moet staan van de samenleving, en dat de samenleving maar op een duurzame wijze kan ontwikkelen binnen de planetaire grenzen. De economische, sociale en economische SDG's mogen volgens dit model nooit als afzonderlijke domeinen behandeld worden.

Voor het sociaal werk zal het vooral een kwestie zijn van steeds de onlosmakelijke band met sociale rechtvaardigheid te benadrukken. Duurzaamheid kan voor ons niet bestaan zonder een beleid dat inzet op herverdeling, structurele armoedebestrijding en op het garanderen van de grond- en mensenrechten.

2.3. Naar een sociaal-ecologisch beleid

De ecologische crisis versterkt en creëert zoals gezegd ongelijkheden. Belangrijk om te beseffen is dat de ecologische problemen voor het grootste deel veroorzaakt worden door de meest welvarende groepen in onze samenleving. Twintig procent van de wereldbevolking verbruikt tachtig procent van de natuurlijke hulpbronnen. En “de 10 procent mensen met de hoogste inkomens in de wereld zijn verantwoordelijk voor ongeveer de helft van alle uitstoot van broeikasgassen per jaar. De armste helft van de wereldbevolking staat in voor 7 tot 12 procent van alle uitstoot.” (Van Lancker en Otto, p. 26). Ook in België zien we dat de gemiddelde uitstoot van broeikasgassen per capita sterk gedreven wordt door de levensstandaard. “... consumptie-gerelateerde uitstoot voor Belgische huishoudens [is] in 2014 ... gemiddeld ongeveer vier keer hoger ... in het rijkste deciel dan in het armste” (Dierckx, p. 64)

De meest kwetsbaren dragen hiervan de grootste gevolgen. Ook dit zien we zowel op internationaal als nationaal niveau. Kwetsbare groepen worden meer blootgesteld aan, en zijn gevoeliger voor de gevolgen van klimaatverandering en milieuvervuiling. Bovendien hebben ze ook minder middelen en mogelijkheden om zich hiertegen te beschermen. Kwetsbare, achtergestelde buurten worden bijv. het hardst getroffen door luchtvervuiling, en dit terwijl mensen in armoede ook minder beroep kunnen doen op gezondheidszorg om de gevolgen hiervan op te vangen. Er is doorgaans ook minder groen en open ruimte aanwezig in die buurten. Deze ongelijkheden worden vaak benoemd met de term ‘milieuonrechtvaardigheid’. Oorspronkelijk is dit concept ontstaan vanuit de ‘Environmental Justice Movement’.

We kunnen ook verwachten dat groepen die momenteel nog niet in of op het randje van armoede leven, door de ecologische crisis in precare omstandigheden geduwd zullen worden.

Waar beleid gericht is op het tegengaan of verminderen van ecologische problemen, zien we ook dat kwetsbare groepen vaak uit de boot vallen. Zij hebben immers de middelen en/of vaardigheden niet om energiebesparende maatregelen uit te voeren in hun woning of om een minder vervuilende auto te kopen. Er bestaan ook heel wat drempels om bijv. mee te stappen in systemen van autodeling. Er spelen op dit vlak sterke Mattheïseffecten. Dit komt vooral omdat deze groepen niet tot nauwelijks (of pas op het einde) betrokken worden in het beleid hieromtrent. Ecologisch beleid wordt al te vaak als een op zich staand domein beschouwd, zonder de nodige link te leggen met sociale kwesties, armoedebestrijding en publiek draagvlak.

Er zullen dus veel maatregelen moeten worden getroffen om de ecologische en sociale crisis aan te pakken, en dit liefst vanuit een geïntegreerde benadering. Want al te vaak wordt er ecologisch beleid uitgesteld, om dan pas op het einde een sociale toets door te voeren. Anderzijds heeft het sociaal beleid maar weinig aandacht voor duurzaamheidskwesties.

Daarnaast zal het niet volstaan om enkel in te zetten op technologische innovaties en individuele gedragsverandering, vanuit het idee dat 'groene groei' ons de mogelijkheid biedt om ons BBP alsmaar verder te verhogen, het consumentisme verder aan te wakkeren, zonder dat dit een impact heeft op onze planeet. Er is nood aan een fundamentele herdenking van ons economisch model, en onze manier van samenleven, o.a. op vlak van huisvesting, energie, mobiliteit,... Er is dus nood aan een transitie, en met alles wat we tot nu toe hebben gezegd, is het duidelijk dat deze transitie sociaal rechtvaardig zal moeten zijn wil het enige kans op slagen hebben.

2.4. De rol van het sociaal werk

Gezien de enorme impact van de ecologische crisis op kwetsbare groepen, en de vaststelling dat de noodzakelijke transitie heel sterk samenhangt met kwesties van rechtvaardigheid en gelijkheid, is het duidelijk dat het sociaal werk, in al zijn gedaanten en verschijningsvormen, een cruciale rol te spelen heeft in het vormgeven van deze transitie. Er zijn echter op dit moment nog niet zoveel praktijken die hier expliciet op inzetten. Ergens valt dit te begrijpen, gezien de werkdruk en de vele maatschappelijke uitdagingen waar het sociaal werk nu al het hoofd aan moet bieden. Daarnaast is het eco-sociaal werk als paradigma ook nog relatief onbekend.

Maar als we kijken naar het DNA van sociaal werk, zoals dat bijv. tot uiting komt in de globale definitie van het sociaal werk, dan kunnen we niet anders dan stellen dat het sociaal werk hier van cruciale betekenis is. Dit hebben we reeds in het voorwoord duidelijk gemaakt.

3. WAAROM HEEFT HET SOCIAAL WERK EEN ROL TE SPELEN IN DE SOCIAAL-RECHTVAARDIGE TRANSITIE?

3.1. Een kwestie van recht(vaardigheid)

De globale definitie van het sociaal werk impliceert dat het sociaal werk een mensenrechtenberoep is. In die context wordt er vaak ook gesproken over de waarborgfunctie en de sociaal-politieke functie. Als we het hebben over duurzaamheid, dan ligt het recht op een gezond leefmilieu, dat deel uitmaakt van art. 23 van de Belgische grondwet, voor de hand (De Droogh, p. 212).

Een open (maar eerder principiële) vraag is hoe we de relatie moeten zien tussen dit mensenrechtenperspectief - dat de mens centraal stelt - en het ecologische perspectief dat - althans in het sterke duurzaamheidsdenken - de mens als onderdeel van de natuur beschouwt. In deze context worden soms ook rechten aan de natuur zelf toegekend.

Vanuit dit rechtenperspectief moet het sociaal werk in ieder geval “... invloed uitoefenen en druk zetten op politiek en beleid: de klassieke strategieën van het politiserende sociaal werk om structurele veranderingen te realiseren [...] Het betekent ook inspirerende praktijken opzetten op een aantal cruciale domeinen en die tot netwerken van sociale verandering laten uitgroeien.” (De Droogh, p. 214). Later in deze tekst zullen we spreken over een ‘ecosysteem van praktijken’.

3.2. Een kwestie van traditie en transitie

Zoals we eerder hebben gesteld impliceert transitie een fundamentele herdenking van ons economisch en maatschappelijk model. Dat betekent dus dat we in de eerste plaats moeten inzetten op maatschappelijke mechanismen van uitsluiting, en dus niet op individuele gedragsverandering.

De aandacht voor de omgeving of context van individuen en groepen heeft een lange traditie in het sociaal werk, en gaat terug tot het werk van Mary Richmond (1861-1928) en Jane Addams (1860-1935). Zo kunnen we bijv. het maatschappelijk opbouwwerk kaderen in de traditie van Addams, waarin de omgeving begrepen werd als de sociale én fysieke omgeving, met inbegrip van woningen, de buurt, lokale dienstverlening,... De situatie van kwetsbare mensen kan er in deze visie dan ook alleen maar op verbeteren via de collectieve en politieke strijd om de omgeving ten goede te veranderen. Dit biedt interessante aanknopingspunten voor een ecologisch perspectief. Zoals Hautekeur (2010) het stelt “... is [het] wellicht niet toevallig dat ook bij ons opbouwwerkers als ‘pioniers in duurzaamheid’ genoemd worden.”

Deze contextuele benadering van het sociaal werk kwam nadien in de verdrukking ten voordele van meer therapeutisch gerichte benaderingen. Het is pas sinds de jaren '70 dat het sociaal werk terug meer aandacht ging besteden aan het belang van de omgeving. Vandaag zien we toenemende aandacht voor het ecologisch denken, en de principes van duurzame ontwikkeling, zoals de globale definitie van het sociaal werk ook aantoon. Een belangrijk aspect hierin is de erkenning dat sociaal werk gericht moet zijn op de wisselwerking tussen sociale verandering en de ontwikkeling van individueel welzijn. In de feitelijke praktijk zien we een combinatie van drie visies op sociaal werk (Payne, 2006):

- **Therapeutisch:** gericht op welzijn van individuen en groepen, met een ‘signaalfunctie’ naar de samenleving
- **Sociale orde:** sociaal werk als onderdeel van welzijnsdiensten, gericht op inpassing in de bestaande sociale orde
- **Transformationeel:** gericht op verandering van de samenleving in het voordeel van de meest kwetsbaren

Het loutere therapeutisch werken, of inpassing in de sociale orde volstaat niet meer in de huidige context. In de transformationele visie ontwikkelt “het sociaal werk [...] samenwerking en wederzijdse ondersteuning zodat zij [kwetsbare groepen] macht kunnen verwerven over hun eigen leven, tegen de macht van de elites in. Processen van empowerment, leren en coöperatie, en het scheppen van participatieve instituties zijn dan aangewezen. Een meer egalitaire samenleving is daarbij een voorwaarde voor het empowerment van de zwaksten.” (Peeters, 2015, p. 81)

Volgens Peeters moet het sociaal werk zelf in transitie gaan om meer transformationeel te kunnen gaan werken. De recente aandacht voor politisering wijst in die zin al in de goede richting.

Dit alles kan al snel de indruk wekken dat alleen praktijken die rechtstreeks inzetten op systeemverandering een plaats hebben binnen het eco-sociaal werk. Vaak denken we hierbij aan praktijken die inzetten op modelontwikkeling - en opschaling, lobbywerk en campagnes binnen bijv. het maatschappelijk opbouwwerk of het sociaal-cultureel werk. Maar uiteraard zijn en blijven vormen van individuele hulpverlening (OCMW, CAW, schuldhulpverlening,...) uitermate belangrijk, en is ook binnen deze tak van het sociaal werk een transitie denkbaar. De initiatieven die binnen deze tak worden genomen rond politisering zijn alvast een goede zaak. Maar zelfs in de relatief besloten setting van de cliënt-hulpverlener relatie kunnen principes van eco-sociaal werk een plaats krijgen. Het kan dan gaan over heel praktische zaken, zoals het zoeken naar de goedkoopste energieleverancier die ook groene stroom levert, tot de toeleiding naar energiecoöperaties of energiegemeenschappen. Daarnaast is ook het mensbeeld dat in deze hulpverleningsrelatie wordt gehanteerd van groot belang, en wijst het eco-sociaal werk in de richting van ontschuldiging, vertrouwen, het werken aan empowerment, het versterken van het netwerk rond de cliënt waar mogelijk en wenselijk,...

Het is ook duidelijk dat de collectivisering van individuele problemen een hefboom is voor het eco-sociaal werk, wat wijst op de nauwe verwantschap met politisering (zie verder). In die zin zijn praktijken waar individuele hulpverlening wordt ingebed in een collectieve, bredere werking van bijzondere betekenis. We denken hier bijv. aan het STEK-model, Wijkgezondheidscentra, of OCMW's en CAW's die collectieve praktijken opzetten.

We kunnen tenslotte ook kijken naar het organisatiebeleid van hulpverleningsinstanties. In hoeverre zoeken zij aansluiting bij bestaande coalities, laten ze ruimte voor signalen die doorstromen vanuit de hulpverleners en zijn ze ambassadeurs van het eco -sociaal werk?

3.3. Democratie, participatie en politisering

De noodzaak van klimaatrechtvaardigheid laat zich zoals gezegd sterk voelen op nationaal niveau. Volgens Gie Goris bestaat er in principe een groot draagvlak voor een rechtvaardige transitie. Een grote groep mensen komt onder toenemende druk te staan, en zijn hun zekerheid en vertrouwen in de toekomst kwijtgespeeld. Een duurzaamheidsbeleid dat hiermee geen rekening houdt heeft geen enkele kans op slagen. Sterker nog: de aanwezige kwaadheid keert zich al te gemakkelijk tegen nog kwetsbaardere groepen, i.p.v. tegen de “...echte oorzaken van verarming, precarisering en afbrokkelende zekerheid”. (Goris, 2019). Dit uit zich o.a. in de verdere opgang van extreem rechts gedachtengoed. De klimaatbeweging staat dan ook voor de uitdaging om kwetsbare groepen in de samenleving perspectief te bieden op duurzame welvaart.

Daarom zijn democratie en participatie ook zo belangrijk in het duurzaamheidsdenken. De ecologische grenzen zijn op zich al heel moeilijk om vast te stellen. Dit geldt des te sterker voor de invulling van ons leven binnen die grenzen. Daarvoor bestaat er geen ideale blauwdruk. In die zin moet duurzame ontwikkeling dan ook het resultaat zijn van een democratisch proces, afgestemd op lokaal en nationaal niveau. Onderliggend aan dit idee is het geloof dat mensen als burger verantwoordelijkheid willen en kunnen nemen voor een betere wereld. (Geysels & Mertens, 2008) Veel mensen - in het bijzonder jongeren - kampen ook met zgn. ‘eco-verdriet’ of angst voor de overweldigende effecten van klimaatverandering en milieuvervuiling. De mogelijkheid om deel te nemen aan het publieke debat, of om actie te ondernemen in de publieke sfeer kan hiervoor een belangrijk tegenwicht vormen.

Vanwege de specifieke expertise, en het leefwereldperspectief van het sociaal werk en haar doelgroepen, vormt het sociaal werk een onmisbare schakel om sociaal-ecologisch beleid vorm te geven, zowel via de klassieke signaalfunctie en politieke beïnvloeding als via innovatieve praktijken op het terrein die een voorbeeldfunctie kunnen vervullen. Initiatieven die inzetten op community building nemen hier een prominente rol in. Ook het sociaal-cultureel werk, dat expliciet inzet op de realisatie van een democratische, inclusieve, solidaire en duurzame samenleving, heeft hier een cruciale rol te vervullen.

Als we kijken naar het werk van Fraser, dat een belangrijke inspiratiebron vormt voor het sociaal werk, dan zien we dat zij spreekt over het principe van ‘parity of participation’, of het streven naar een gelijke participatie van iedereen op verschillende domeinen. (Cools, 2021) Drie dimensies van rechtvaardigheid komen hier in het vizier: recognition (erkenning), redistribution (herverdeling) en representation (vertegenwoordiging). Het sociaal werk heeft de belangrijke taak om de stem van kwetsbare groepen in de samenleving te versterken, en om onrecht en ongelijkheid aan te kaarten, o.a. door te politiseren. De Brabander (2022) verwijst bijv. naar de politisering van energiearmoede. Hij vult de dimensies van rechtvaardigheid in de context van eco-sociaal werk als volgt in (De Brabander, p. 4)

- In herverdelingsvraagstukken: hoe verdelen we de gevolgen van de ecologische crisis? Wie draagt welke lasten en waarom?
- In erkenning: hoe kunnen we de behoeften en wensen van kwetsbare groepen in de energietransitie erkennen? Wie kan en moet op welke wijze een bijdrage leveren?
- In vertegenwoordiging: op welke wijze zijn groepen in een kwetsbare positie vertegenwoordigd, hebben zij een stem?

We vermelden in deze context nogmaals het gevaar van depolitisering van het begrip ‘duurzaamheid’: “Politiek en beleid zetten in op een depolitiseringsstrategie waarbij slimme technologie, marktdenken en individuele gedragsverandering van de groene consument binnen de bestaande samenleving de hoofdtoon vormen.” (De Droogh, p. 213). Dit gaat echter voorbij aan de grote (machts)ongelijkheden die ook in het duurzaamheidsbeleid aanwezig zijn. In de vormgeving van de participatie van kwetsbare groepen moet hiermee rekening worden gehouden. Zoals Paredis (2005) het stelt: “Een duurzaamheidsbeleid impliceert keuzes en trendbreuken die niet altijd en niet voor iedereen in zogenaamde win-winsituaties te vertalen zijn.” Er zal nood zijn aan een fundamentele herverdeling, en we kunnen verwachten dat dit niet zonder de nodige strijd afgedwongen kan worden.

4. WAT ZIJN SPOREN VAN ACTIE VOOR HET SOCIAAL WERK?

4.1. Transitie naar eco-sociaal werk

We hebben al eerder verwezen naar de nood aan een transitie binnen het sociaal werk. Peeters (2015) spreekt over een ‘transformationele visie’ en ook De Brabander stelt dat er “teveel nadruk is komen te liggen op eigen verantwoordelijkheid en zelfredzaamheid, ook in sociaal beleid en in uitvoeringspraktijken van het sociaal werk.” (de Brabander, p. 1). De laatste auteur spreekt natuurlijk over de Nederlandse context, maar ook in Vlaanderen zijn er gelijkaardige tendensen.

In de opleidingen sociaal werk wordt er natuurlijk al aandacht besteed aan een maatschappijkritisch en systemisch perspectief, maar er is waarschijnlijk wel nog marge om meer in te zetten op de ‘transitiedeskundigheid’ van sociaal werkers.

Uiteraard heeft deze nood aan transitie binnen het sociaal werk veel te maken met de hedendaagse maatschappelijke context, en dan vooral de wijze waarop het beleid en andere actoren naar het sociaal werk (en het brede sociaal middenveld) kijken. Het is een veelgehoorde opvatting dat sociaal werk eigenlijk niet aan politiek zou mogen doen (De Corte, e.a., 2022, p. 29). Een opvatting die overigens ook steeds meer tot uiting komt in subsidiekaders, convenanten, besparingsoperaties e.d. Het sociaal werk staat onmiskenbaar onder druk, en net zoals het niet evident is om volop in te zetten op politisering, is het ook geen eenvoudige opdracht om aan eco-sociaal werk te doen. Het zou ons in ieder geval wel helpen om het streven naar politisering en het streven naar eco-sociaal werk als deels dezelfde strijd te zien.

4.2. Definitie van eco-sociaal werk

Zoals we eerder al hebben gesteld is het eco-sociaal werk in opmars in academische kringen. Het werk van Lena Dominelli (2012) is hierin zeer bepalend geweest. Zij definieert het eco-sociaal werk (wat ze zelf 'green social work' noemt) als volgt:

[Eco-sociaal werk] omvat een holistische benadering die zowel persoonlijk gedrag, als de structurele facetten van sociale organisatie en sociale uitsluiting aanpakt. Het pleit voor wederkerigheid en solidariteit in de oplossing van sociale problemen die veroorzaakt worden door de ongelijke verdeling van: natuurlijke hulpbronnen; technologische innovaties; en sociale voorzieningen die benut kunnen worden om het menselijk welzijn te bevorderen. (Dominelli, p. 6, eigen vertaling)

De specifieke aanpak van het eco-sociaal werk bestaat in

... het bevragen van productie- en consumptiepatronen die mensen en de gulheid van de aarde uitbuiten; het aanpakken van structurele ongelijkheden waaronder de ongelijke verdeling van macht en hulpbronnen; het uitroeien van armoede en diverse 'ismes'; het bevorderen van onderlinge globale afhankelijkheden, solidaire en gelijkwaardige sociale relaties; het gebruik van beperkte natuurlijke hulpbronnen zoals grond, lucht, water, energiebronnen en mineralen voor het welzijn van iedereen, eerder dan enkel voor de geprivilegieerde minderheid; en het beschermen van de flora en fauna op aarde. Het doel van eco-sociaal werk is het streven naar de hervorming van socio-politieke en economische krachten die een schadelijk effect hebben op de levenskwaliteit van kwetsbare groepen, om beleid en samenleving in een richting te sturen die noodzakelijk is om het welzijn van de mensen en de planeet vandaag en in de toekomst te bevorderen, en om de plicht om te zorgen voor anderen, en het recht om door anderen verzorgd te worden naar voor te schuiven. (Dominelli, p. 25, eigen vertaling)

4.3. Twee perspectieven op deze transitie

We kunnen de omslag naar (meer) eco-sociaal werk op twee gelijktijdige sporen ontwikkelen. Enerzijds kunnen we de bestaande sociaalwerkpraktijk deels (her)kaderen binnen het streven naar een sociaal rechtvaardige transitie. In dit perspectief ligt de nadruk sterk op de sociale pijler van duurzaamheid. Anderzijds kunnen nieuwe praktijken en initiatieven worden ontwikkeld, die ook inzetten op de economische en ecologische pijlers, of beter gezegd, op de integratie van de verschillende dimensies van duurzaamheid. Deze perspectieven staan uiteraard niet los van elkaar.

4.3.1. ZELFDE PRAKTIJK, ANDERE BRIL

We kunnen stellen dat het sociaal werk, zoals het nu bestaat, sowieso al een belangrijke rol speelt in het duurzaamheidsverhaal. Zoals we al hebben gezegd, heeft het begrip duurzaamheid een intrinsieke sociale pijler. Dit komt tot uiting in het donutmodel, en zelfs in het mainstream discours. Denk maar aan de SDG's, niet het minst aan de eerste, die inzet op armoedebestrijding. Vanuit dit perspectief is het niet zozeer de bedoeling om volledig nieuwe praktijken te ontwikkelen, maar wel om de bestaande praktijk te kaderen in het streven naar duurzaamheid. Concreet gaat dit over de manier waarop we over onze praktijken communiceren, hoe we onze doelstellingen formuleren, hoe we ons profileren op diverse (beleids)fora, enz.

Dit betekent wel niet dat alles dan volledig bij het oude blijft. Inzetten op dit spoor opent nl. een aantal belangrijke deuren op weg naar eco-sociaal werk:

Draagvlak: het sociaal werk komt op een andere manier in beeld, en kan zo een appel doen op maatschappelijke en beleidsactoren die tot nu toe weinig affiniteit hebben met het sociaal werk. We

denken uiteraard aan het milieubeleid en de brede milieubeweging, maar evengoed actoren in de economische sfeer (bijv. sociale economie). Dit kan het publieke en politieke draagvlak voor het sociaal werk vergroten. Dit is uiteraard op zich een goede zaak voor sociaal werk als beroep en discipline, maar misschien nog belangrijker is dat het kansen schept om de stem van onze doelgroep sterker te laten klinken, en (meer) toegang te krijgen tot de fora waar sociaal-ecologisch beleid wordt vormgegeven.

Samenwerking: de profilering van sociaal werk als ‘partner in transitie’ maakt ook nieuwe coalities mogelijk. In de eerste plaats binnen het sociaal werk zelf, tussen praktijken die tot nu toe weinig expliciete linken hadden met het duurzaamheidsverhaal, en praktijken die daar al meer op inzetten. Ten tweede kan het de samenwerking tussen sociale en ecologische organisaties (die in de praktijk steeds meer vorm aan het krijgen is) nog verder versterken. De ecologische en sociale strijd kunnen op die manier nog verder convergeren in de richting van gezamenlijke frontvorming. Ook samenwerking met minder evidente partners, zoals bijv. de bedrijfswereld kan vanuit dit perspectief gestimuleerd worden.

Kritische reflectie: dit perspectief stimuleert tenslotte ook de kritische reflectie op de eigen praktijk. Waar komen sociale en ecologische doelstellingen met elkaar in conflict, en wat heeft het sociaal werk dan te doen om deze twee dimensies in lijn te brengen?

4.3.2. NIEUWE PRAKTIJK

Om echt de transitie te kunnen maken naar eco-sociaal werk zal het eerste spoor echter niet volstaan. Het is evengoed belangrijk nieuwe praktijken en initiatieven op te zetten die van bij aanvang vanuit een holistisch geïntegreerd perspectief maatschappelijke verandering nastreven.

In de woorden van de Brabander: “Praktijken van sociaal werk vanuit holistisch sociaal-ecologisch perspectief benaderen en bouwen in plaats van sociaal werk alleen instrumenteel te laten zijn in het uitvoeren van verschillende (klimaat)agenda’s en projecten. Dit vraagt een stevige inzet op zowel directe hulp- en dienstverlening als verschillende collectieve vormen van sociaal werk, die elkaar permanent weten te versterken.” (de Brabander, p. 7). Uiteraard zullen ook deze praktijken bij uitstek bijdragen aan een groter draagvlak, meer samenwerking en kritische reflectie

Er zijn reeds enkele goede voorbeelden op het terrein, die hiervoor als inspiratie kunnen dienen.

4.3.3. VAN ADAPTATIE TOT PREVENTIE

Een andere manier om naar de mogelijke rollen van het sociaal werk te kijken, is door deze te plaatsen op een spectrum van adaptatie over preventie tot participatie (Peeters, 2012). Sociaal werk heeft enerzijds een rol te spelen in het opvangen van de nadelige gevolgen van klimaatverandering en milieuvervuiling. Een heel concreet voorbeeld is de ondersteuning van kwetsbare groepen die werden getroffen door een natuurramp. Dit sluit goed aan bij de traditionele invulling van het sociaal werk (eerste perspectief).

Anderzijds moet er ook ingezet worden op preventie, waarbij het sociaal werk zich als taak stelt om kwetsbare groepen voor te bereiden op de noodzakelijke transitie, en ze er ook in te laten participeren. Dit impliceert o.a. het werken aan veerkracht en sociaal kapitaal van kwetsbare groepen, en het opzetten van praktijken die het sociale en ecologische perspectief verenigen, en die participatiekansen scheppen (tweede perspectief).

4.4. Mens en samenleving

Op het niveau van de doelgroep verwachten we dat het sociaal werk empowerend te werk gaat, d.w.z. dat er o.a. gewerkt wordt aan het kritisch bewustzijn van mensen in een kwetsbare positie. In deze context betekent dat dat zij bewust worden van het sterk individualiserende discours (dat in de sfeer van armoedebestrijding ook nauw aanleunt bij het dominante individuele schuldmodel), en zicht krijgen op de maatschappelijke mechanismen die hen in de situatie van uitsluiting hebben gebracht. Daarnaast moet er ingezet worden op participatie van de doelgroep, en dit zowel in de civiele als politieke sfeer.

Op het niveau van het politieke werk zijn er verschillende sporen mogelijk, maar politiserend werken kan wel als rode draad gezien worden. Zo kan het sociaal werk aan modelontwikkeling doen, of prefiguratieve praktijken opzetten die een voorafspiegeling vormen van de gewenste toekomst. Zoals eerder gesteld worden in deze praktijken sociale en ecologische doelstellingen op één lijn gebracht van bij de aanvang. Daarnaast bij het ‘traditionele’ beleidsbeïnvloedende werk een belangrijke plaats innemen. Het gaat hier over lobbywerk, het formuleren van standpunten, de deelname aan relevante beleidsfora,... Tenslotte kan het sociaal werk ook proberen om de publieke opinie te beïnvloeden, om zo maatschappelijk draagvlak te creëren voor maatregelen in het kader van een sociaal-rechtvaardige transitie.

4.5. Naar een ecosysteem van praktijken

Gezien de enorme uitdagingen waarmee het eco-sociaal werk geconfronteerd wordt, kunnen we niet verwachten dat individuele sociaal werkers of praktijken op zich een grote maatschappelijke verandering zullen teweeg brengen. Het is in de samenstroom van praktijken dat er verandering gerealiseerd kan worden (Van den Eeckhaut, 2014) Het is daarom nodig dat er coalities worden gesmeed, dat er als het ware een eco-systeem ontstaat van elkaar aanvullende en inspirerende praktijken/initiatieven. We zien deze coalities minstens op twee vlakken. Uiteraard moet er worden samengewerkt binnen het sociaal werk, o.a. tussen vormen van individuele hulp- en dienstverlening en collectieve vormen (de Brabander). Bijkomend moeten er coalities worden aangegaan met praktijken en initiatieven buiten het sociaal werk, zeker met de nieuwe sociale bewegingen (bijv. burgercoöperatieven) en natuurlijk ook met de brede milieubeweging.

5. MOGELIJKE PRAKTIJKEN BINNEN HET ECO-SOCIAAL WERK

Het zou ons in deze visietekst te ver leiden om binnen elke tak van het sociaal werk mogelijke invullingen van het eco-sociaal werk te verkennen. Dat is voer voor verder onderzoek, ook op basis van wat zich concreet op het terrein aftekent op het vlak van kansen en bedreigingen, innovatieve praktijken en samenwerkingen,... Toch willen we bij wijze van voorbeeld en ter inspiratie voorbeelden meegeven voor de concrete praktijk, in de hoop dat het wat meer vlees en bloed kan geven aan de abstracte principes die we tot nu toe behandeld hebben. We leggen hierbij de focus op de praktijk in de context van grond- en mensenrechten.

5.1. Eco-sociaal werk binnen de grond- en mensenrechten

Sociaal werk is een mensenrechtenberoep, zoals ook blijkt uit de globale definitie van het sociaal werk (zie boven). Zowel binnen het collectieve, gemeenschapsvormende sociaal werk, als binnen de individuele hulpverlening staan rechten centraal. Via de waarborgfunctie en sociaal-politieke functie streeft het sociaal werk naar het garanderen en uitbreiden van de grond -en mensenrechten, vaak met een specifieke focus op de meest kwetsbare groepen in onze samenleving.

Binnen deze rechten kan het eco-sociaal werk zeer concrete verschijningsvormen aannemen, maar het holistisch perspectief is gemeenschappelijk: het gelijktijdige streven naar de garantie van rechten en bijdragen aan de noodzakelijke duurzaamheidstransitie, zoals ook het donutmodel aangeeft. Minimaal betekent dit een kritische reflectie op de eigen praktijk, met het oog op de ecologische impact. Maar beter nog zijn praktijken die zeer bewust het sociale en ecologische perspectief verenigen, met de ambitie om een win-winsituatie te creëren voor mens en planeet. Binnen alle bestaande grondrechten zijn er vormen van eco-sociaal werk mogelijk, maar we focussen ons in deze tekst op wonen/energie en arbeid, aangezien we op deze domeinen in de praktijk al veel goede voorbeelden aantreffen.

5.1.1. WONEN EN ENERGIE

Dit is bij uitstek een domein waar sociale en ecologische uitdagingen samenkomen (Holemans e.a. 2023). Wonen en energie staan al jaren hoog op de agenda van het sociaal werk. Wonen is één van de meest fundamentele basisbehoeften, maar tegelijkertijd is het recht op betaalbaar en kwaliteitsvol wonen voor een grote groep in onze samenleving niet gegarandeerd. Zij worden al jaren geconfronteerd met een wooncrisis. Het schrijnende gebrek aan sociale woningen is één van de grootste oorzaken van deze crisis, samen met een gebrekkig beleid op de private huurmarkt. Daarnaast leven er veel mensen in energiearmoede, vaak ook omdat ze - naast het hebben van een laag inkomen - in woningen van slechte kwaliteit wonen, die slecht geïsoleerd zijn of geen energiezuinige verwarmingsinstallatie hebben.

Tegelijkertijd hebben huisvesting en energieproductie- en consumptie een grote ecologische voetafdruk, en worden er terecht veel maatregelen genomen om op deze domeinen tot minder CO₂-uitstoot te komen, energie te besparen,... Alleen hebben kwetsbare groepen vaak niet de middelen om te investeren in hun woning, of zijn ze als huurder afhankelijk van de huiseigenaar. Nochtans zou deze investeringen op langere termijn ook een impact hebben op de betaalbaarheid van energie.

Er liggen hier dus veel kansen om tot een win-winsituatie te komen. Het is dan ook niet toevallig dat veel projecten hier momenteel al feitelijk op inzetten, zonder zich per se zelf als eco-sociaal werk te benoemen. Het gaat dan bijv. over het leasen van energiezuinige huishoudtoestellen, een rollend fonds voor noodkopers, gekoppeld aan ontzorging, alternatieve woonvormen die inzetten op energiezuinigheid maar evengoed aan gemeenschapsvorming doen, enz. We zien dat op het terrein ook de eerste stappen worden gezet om energiecoöperaties toegankelijk te maken voor mensen met een laag inkomen, of dat er energiegemeenschappen worden opgezet.

In de context van individuele hulp- en dienstverlening kan er dan ingezet worden op toeleiding naar deze initiatieven, of kan er samen met de cliënt gezocht worden naar een kwaliteitsvolle betaalbare woning, of een goedkoper én groener energiecontract. Vooral de zoektocht naar een goede woning is geen evidentie vanwege de structurele problemen op de woonmarkt. Het is dan ook kwestie dat er vanuit de individuele hulpverlening voldoende politiserend wordt gewerkt.

5.1.2. ARBEID

Ook dit is een domein waar het sociale en ecologische perspectief sterk met elkaar verweven zijn. In de transitie liggen nl. heel wat (nieuwe) arbeidskansen besloten, ook voor mensen die in het reguliere arbeidscircuit drempels ondervinden. We zien dat op het terrein de sociale (circulaire) economie hierop dan ook sterk inspeelt. Bekende voorbeelden zijn kringwinkels, sociale kruideniers en fietspunten.

Deze initiatieven openen samen een weg naar een alternatieve economie, die tegelijkertijd meer lokaal, inclusief en duurzaam is. Net zoals bij wonen en energie tonen deze (prefiguratieve) praktijken dat er wel degelijk alternatieven bestaan op het dominante neoliberale marktmodel, en dat er een economie denkbaar is die geen roofbouw pleegt op mens en planeet.

Bronnen

- Cools, P. (2021). Nancy Fraser: een gids in de strijd tegen sociale onrechtvaardigheid en paternalisme. In P. Raeymaeckers, J. Gradener, S. Van Dam, S. Botman, K. Driessens, J. Boxstaens, M. Tirions (Red.) *Denken over sociaal werk* (pp. 267 - 280). Leuven: Acco
- De Brabander R., Hofs J., de Jong J., Kuiper C., Rocak M., van Pelt. M. (2022). *Oproep tot actie. Pleidooi voor een eco-sociale benadering van sociaal werk*.
- De Corte, J., Hermans K., Raeymaeckers P. & Van Bouchaute B. (2022). De vele invullingen van politisering in het sociaal werk. In K. Boone, T. Boutsen, J. De Corte, F. Dhont, K. Hermans, E. Plovie,

- P. Raeymaeckers, S. Rommel, B. Van Bouchaute & N. Vanderhulst (Red.), *Publiek gaan! Politiserend handelen in het sociaal werk* (pp. 28 - 55). Antwerpen - Apeldoorn: Garant
- De Droogh, L. (2022). Op zoek naar sociaal werk voor rechtvaardige duurzaamheid. In K. Boone, T. Boutsen, J. De Corte, F. Dhont, K. Hermans, E. Plovie, P. Raeymaeckers, S. Rommel, B. Van Bouchaute & N. Vanderhulst (Red.), *Publiek gaan! Politiserend handelen in het sociaal werk* (pp. 211-225). Antwerpen - Apeldoorn: Garant
 - Dierckx, S. (Red.) (2019). *Klimaat en sociale rechtvaardigheid*. Oud-Turnhout/'s-Hertogenbosch: Gompel&Svacina
 - Dominelli, L. (2012). *Green social work. From environmental crises to environmental justice*. Cambridge/Malden: Polity Press
 - Geysels, J., Mertens J. (2008). Ecologisme. De vrijheid van grenzen. In L. Sanders, C. Devos, & P. Stouthuysen. (Red.), *Politieke ideologieën in Vlaanderen: liberalisme, socialisme, christendemocratie, Vlaams-nationalisme, ecologisme* (pp. 383 - 431). Antwerpen: Standaard Uitgeverij
 - Goris, G. (2019). *Wat willen we? Klimaatrechtvaardigheid! Nu! De complexe vragen achter de slogan waarvan iedereen houdt*. Geraadpleegd op www.mo.be
 - Happaerts, S. (2014). Duurzame ontwikkeling: een omstreden begrip in beleid en praktijk. In D. Dierckx, J. Coene & P. Raeymaeckers. (Red.), *Armoede en sociale uitsluiting. Jaarboek 2014* (pp. 167-179). Leuven: Acco
 - Hautekeur, G. (2010). Samenlevingsopbouw timmert aan duurzame ontwikkeling. In J. Peeters (Red.) (2010). *Een veerkrachtige samenleving. Sociaal werk en duurzame ontwikkeling* (pp. 243 - 255). Berchem: EPO
 - Holemans, D., Ferrante, L., Vermaas, E. (2023). *Omgroei. Meer levenskwaliteit voor iedereen*. Antwerpen: Epo
 - Holemans, D., Pype, K., Poppe K. (2023), *Visietekst. Een sociaal-ecologisch woonbeleid*. Brussel: SAM, Oikos en Reset.Vlaanderen
 - Morrens, B., Loots, I., Bruckers, L., Colles, A., Den Hond E., Schoeters, G.,... Bayens, W. (2014). Hoe milieuongelijkheid op zich ongelijk kan zijn: blootstelling aan milieuvervuilende stoffen bij buurtbewoners van industriezones. In D. Dierckx, J. Coene & P. Raeymaeckers. (Red.), *Armoede en sociale uitsluiting. Jaarboek 2014* (pp. 229-249). Leuven: Acco
 - Paredis, E. (2005). *Heeft duurzame ontwikkeling nog zin? Over de moeilijke theoretische en politieke zoektocht naar mondiale rechtvaardigheid en leven binnen ecologische grenzen*. Universiteit Gent, Centrum voor duurzame ontwikkeling
 - Payne, M. (2006). *What is professional social work?* (2nd ed.). Bristol: The Polity Press.
 - Peeters, J. (red.) (2010). *Een veerkrachtige samenleving. Sociaal werk en duurzame ontwikkeling*. Berchem: EPO.
 - Peeters, J. (2012). The place of social work in sustainable development: Towards ecosocial practice. *International Journal of Social Welfare*, 21(3), 287-298.
 - Peeters, J. (red.) (2015). *Veerkracht en burgerschap. Sociaal werk in transitie*. Berchem: EPO.
 - Peeters, J. (2018). *Ontgroeien: delen om te bloeien. Van kritiek op economische groei naar nieuwe praktijken*. Gepubliceerd in Streven, Jg. 85, nr. 3, mei-juni 2018, p. 229-240.
 - Powers, M. & Rinkel, M. (eds.) (2018). *Social Work Promoting Community and Environmental Sustainability: A Workbook for Global Social Workers and Educators. Volume 2. The International Federation of Social Workers, Rheinfelden, Switzerland*. <https://www.ifsw.org/product/books/social-work-promoting-community-and-environmental-sustainability-volume-2/>
 - Raworth, K. (2017). *Donuteconomie: in zeven stappen naar een economie voor de 21e eeuw* (R. Hartmans, vert.). Amsterdam, Nederland: Nieuw Amsterdam.

- Rinkel M. & Powers M. (eds.) (2017). *Social Work Promoting Community and Environmental Sustainability: A Workbook for Global Social Workers and Educators*. The International Federation of Social Workers, Rheinfelden, Switzerland.
<http://ifsw.org/product/books/social-work-promoting-community-and-environmental-sustainability-free-pdf/>
- Rinkel M. & Powers M. (eds.) (2019). *Social Work Promoting Community and Environmental Sustainability: A Workbook for Global Social Workers and Educators. Volume 3*. The International Federation of Social Workers, Rheinfelden, Switzerland.
<https://www.ifsw.org/product/books/social-work-promoting-community-and-environmental-sustainability-volume-3/>
- The Global Agenda for Social Work & Social Development Framework for 2020-2030 is “Co-building Inclusive Social Transformation“. Theme 2022: Co-building a New Eco-Social World: Leaving No One Behind
<https://www.ifsw.org/social-work-action/the-global-agenda/>
- Vandekinderen, C., Roose, R., Raeymaeckers, P. & Hermans, K. (2020). The DNA of social work as a human rights practice from a frontline social workers’ perspective in Flanders. *European Journal of Social Work*, 23(5), 876-888.
- Van den Eeckhaut, G. (2014). *Verstaan. Maatschappelijk innoveren vanuit sociaal-cultureel perspectief*. Brussel: Socius
- Van Lancker, W., Otto A. (2022). *Waarom gele hesjes niet met een bakfiets rijden. Over klimaatverandering, ongelijkheid en beleid*. Brussel: Uitgeverij ASP nv
- World Commission on Environment and Development (WCED) (1987). *Our common future*. Oxford: Oxford University Press

Auteurs

- Klaas Poppe
- Jef Peeters (voorwoord)

Met dank aan de ‘academische werkplaats rechtvaardige duurzaamheid’ voor hun waardevolle input

- Luc De Droogh
- Fred Dhont
- Koen Hermans
- Hilde Maelstaf
- Frank Monsecour
- Jef Peeters
- Kenneth Sandeman

Klaas Poppe

Klaas.poppe@samvzw.be

SAM, steunpunt Mens en Samenleving vzw

Maatschappelijke zetel: Turnhoutsebaan 139A - 2140 Borgerhout - BTW/Ondernemingsnummer: 0674.697.752 - RPR Antwerpen
info@samvzw.be – samvzw.be